

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8^{ΗΣ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1984

ΠΡΟΕΔΡΙΑ Γ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ-ΝΟΥΤΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΧΡΟΝΩΝ.— *Αγνωστα ἀργυρόβουλλα τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου καὶ ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα γιὰ τοὺς φεουδαλικούς θεσμούς στὴ φραγκοκρατούμενη, βυζαντινὴ καὶ βενετοκρατούμενη Πελοπόννησο, ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Μ. Ι. Μανούσακα*.

Ἡ ἀνακοίνωση αὐτὴ ἔχει ὡς ἀντικείμενο δυὸ παράλληλες σειρὲς ἐγγράφων, ἐλληνικῶν, λατινικῶν καὶ ἰταλικῶν, ἀπὸ τῆ Μεθώνη καὶ τὴν Κορώνη, τῶν μέσων καὶ τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ' αἰώνα, ποὺ ἀναφέρονται στὴ φεουδαλικὴ κληρονομία τοῦ Φαράντου Σουπῆ καὶ τῆ διεκδίκησής της ἀπὸ τοὺς διαδοχικούς κληρονόμους του καὶ ἀπὸ τὸ βενετικὸ δημόσιο. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ εἶχα τὴν τύχη νὰ τὰ ἀνακαλύψω στὰ πλούσια καὶ πάντα ἱκανὰ νὰ μᾶς ἐπιφυλάξουν ἀπρόοπτες ἐκπλήξεις Κρατικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, στὴ σειρὰ *Avogaria Comun*, *Miscellanea Civil* (busta 145, φάκ. 17)¹. Ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ, ποὺ εἶχε τὴν ὑπέρτατη δικαιοδοσία γιὰ τὶς οικονομικὲς ὑποθέσεις τοῦ βενετικοῦ κράτους, τὰ εἶχε ζητήσῃ, μὲ τὴν πρόθεση ἴσως νὰ ἐπανεξετάσει τὴν ὑπόθεση, καὶ εἶχε στείλει μάλιστα ἐπίτηδες ἄνθρωπο (κάποιον Χριστόφορο Falier) νὰ τὰ παραλάβῃ ἀπὸ τοὺς καστελλάνους τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης, ποὺ τοῦ τὰ παρέδωσαν πράγματι (σὲ ἀντίγραφα, ποὺ ἔγιναν τότε ἀπο-

* M. MANOUSSACAS, *Bulles d'argent inconnues de Thomas Paléologue et documents vénitiens inédits concernant les institutions féodales dans le Péloponnèse franc, byzantin et vénitien*.

1. Ὁ φάκελος περιλαμβάνει δυὸ δέσμες ἐγγράφων (φφ. 1 - 8 καὶ 1 - 12), ποὺ ἔχουν ἀντιγραφεῖ σὲ μεγάλα δίφυλλα, ἔνθετα τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, καὶ ποὺ ἀπαρτίζουν τετράδιο (διαστ. 330 × 235 χιλ.), μὲ τὰ τελευταῖα φύλλα λευκά. Τὰ δυὸ συνοδευτικὰ πρωτότυπα ἔγγραφα (Α καὶ Β, βλ. σημ. 5 καὶ 6), τὸ ἓνα στὸ τέλος τῆς πρώτης καὶ τὸ ἄλλο στὴν ἀρχὴ τῆς δεύτερης δέσμης, εἶναι λυτά.

κλειστικά γι' αυτό το σκοπό)² με δύο διαβιβαστικά τους έγγραφα, που φέρουν αντίστοιχα τις χρονολογίες 3³ και 7⁴ Ἀπριλίου 1489. Ἐτσι, χάρις στην κάπως ἀσυνήθιστη αὐτὴ ὑπηρεσιακὴ ἐνέργεια, τὰ ἔγγραφα μᾶς διασώθηκαν στὴ Βενετία, ἐνῶ τὰ πρωτότυπά τους ἔμελλε σὲ λίγα χρόνια ν' ἀφανιστοῦν, κατὰ τὴ λεηλασία καὶ τὴν ἄλωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1500, τῶν δύο αὐτῶν σημαντικῶν ἐρεισμάτων τῆς βενετικῆς κυριαρχίας στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Ἀνάμεσα στὰ 29 ἐν ὄλῳ ἐνδιαφέροντα, καθὼς θὰ δοῦμε, ἔγγραφα αὐτά, ὑπάρχουν καὶ τὰ τρία, ἀκόμη πιὸ ἐνδιαφέροντα, ἀργυρόβουλλα τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, τοῦ τελευταίου Δεσπότη τοῦ Μορέως (1430 - 1460). Τὰ 6 πρῶτα ἔγγραφα τοῦ φακέλου προέρχονται ἀπὸ τὴ Μεθώνη⁵ καὶ τὰ ὑπόλοιπα 23 ἀπὸ τὴν Κορώνη⁶.

Ἄς ἐκθέσουμε πρῶτα τὸ ἱστορικὸ τῆς ὑποθέσεως στὴν ὁποία ἀναφέρονται τὰ ἔγγραφα μας, πράγμα πού θὰ μᾶς δώσει τὴν εὐκαιρία νὰ παρουσιάσουμε συγχρόνως καὶ τὸ περιεχόμενό των.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1454 ὁ Δεσπότης τοῦ Μορέως Θωμᾶς Παλαιολόγος, με ἀργυρόβουλλο του⁷, παραχωροῦσε στὴν Ἐκλαμπρότατη Αὐθεντία τῆς Βενετίας, πού τόσο τὴν εἶχε ἀνάγκη τώρα (ἓνα χρόνο μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως), γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὴν ἐπερχόμενη τουρκικὴ λαίλαπα, ὀρισμένα χωριὰ ἀνάμεσα στὴ Μεθώνη καὶ στὴν Κορώνη, πού τὰ εἶχε ἄλλοτε ἀποκτήσει (1432)⁸, με ἀνταλλαγῆ, ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του, τὸν ἔπειτα τελευταῖο βυζαντινὸ αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο. Ἀνάμεσα στὰ μέρη αὐτὰ περιλαμβάνονταν καὶ τὰ ὄχυρά χωριὰ

2. Τὸ ὄνοματεπώνυμο τοῦ Falier ἀναφέρεται καὶ στὰ δύο διαβιβαστικά γράμματα: πρβλ. τὸ ἔγγραφο Β (βλ. σημ. 3), στ. 2 - 5: "... *Pro executione et observantia litterarum ducalium ad nos mandatarum et presentatarum per Sr Christophorum Faletro nuntiumque M.V. nominatum in ipsis litteris, assignari fecimus eidem Sr Christophoro, sub sigillo nostro et presentibus annexas copias omnium scripturarum per ipsum requisitarum* . . .".

3. Ἐγγρ. Β (γράμμα τοῦ καστελλάνου Antonio Venier καὶ τοῦ καπετάνιου Dominico Bembo, προνοητῶν τῆς Κορώνης, στοὺς Avogadori del Comun). Στὸ γράμμα προστίθεται ὅτι ὁ Falier εἶχε ζητήσῃ καὶ τὸν περασμένο Δεκέμβριο (1488) τὰ ἀντίγραφα, παρουσιάζοντας ἄλλο δουκικὸ γράμμα, ἀλλὰ ἀμέλησε νὰ τὰ παραλάβῃ.

4. Ἐγγρ. Α (γράμμα τοῦ καστελλάνου καὶ προνοητῆ τῆς Μεθώνης Andrea Memo στοὺς ἴδιους). Στὸ γράμμα ἀναφέρονται (στ. 7 - 8) ὡς διεκδικητὲς τῆς κληρονομίας τοῦ Σουπῆ (ἀπὸ τὴ Μεθώνη) οἱ: "*Sr Farante de Athines, de Napoli de Romania, Sr Zorzi Dalian et d. Margarita de Melpignan*", χωρὶς ὅμως ἄλλες μαρτυρίες γι' αὐτούς.

5. Τοὺς δώσαμε τοὺς χαρακτηρισμοὺς Α καὶ Α1 - Α5.

6. Τοὺς δώσαμε τοὺς χαρακτηρισμοὺς Β καὶ Β1 - Β22.

7. Ἐγγρ. Α1 (μᾶς ἐσώθηκε μόνο σὲ ἰταλικὴ μετάφραση).

8. Βλ. D. A. Zakythinos, *Le Despotat Grec de Morée. Histoire politique. Edition revue et augmentée par Chryssa Maltzou*, London 1975, σ. 211 καὶ σημ. 5.

Γρίζο (σήμερα έχει μετονομαστεί Ἀκριτοχώρι) καὶ Μανιατοχώρι (στὰ βενετικά ἔγγραφα Mantieuor), πού μνημονεύονται στὰ ἔγγραφα, καὶ ἄλλες γειτονικὲς περιοχές, πού ἀνήκαν ἄλλοτε στὸ Πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο, ὅπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες, τὶς ἀπέσπασε ἡ Βενετία λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1428⁹, ἀλλὰ τὸ 1450 ὁ Θωμᾶς Παλαιολόγος τὶς εἶχε καταλάβει, πράγμα πού εἶχε προκαλέσει, στὰ ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια (1451 - 1454), τὶς ἀλλεπάλληλες διαμαρτυρίες καὶ ἀπαιτήσεις τῶν Βενετῶν γιὰ ἀπόδοση¹⁰.

Ἡ παραχώρηση αὐτῆ τοῦ Θωμᾶ, πού γίνεται σήμερα γνωστὴ ἀπὸ τὸ ἐπίσημο αὐτὸ ἔγγραφο, ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ στὶς ἀρμόδιες βενετικὲς ἀρχές (καστελλάνους καὶ προνοητές) τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης νὰ κινήσουν διαδικασία γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν φεούδων τῶν περιοχῶν αὐτῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἀναγνώριση τῶν νομίμων τίτλων τῶν κατόχων τους ἢ διαφορετικὰ τῆ δήμευσή τους ὑπὲρ τοῦ βενετικοῦ δημοσίου. Τὰ μέτρα αὐτὰ ἐφαρμόστηκαν τόσο ἀπὸ τὸν καστελλάνο τῆς Μεθώνης, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ συνάδελφό του τῆς Κορώνης, τὸν ἴδιο χρόνο καὶ λίγους μῆνες μετὰ τὴν ἀπόλυση τοῦ ἀργυροβούλλου τοῦ Θωμᾶ, καὶ γιὰ τὰ φέουδα τοῦ Φαράντου Σουπῆ, γαιοκτήμονα φραγκικῆς καταγωγῆς (ἓνας πρόγονός του Nicola di Supino μαρτυρεῖται ἤδη τὸ 1361 σὲ ἐπίσημο ἔγγραφο τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας¹¹).

Ὁ καστελλάνος τῆς Μεθώνης Ἀλέξανδρος Marcello, μὲ προκήρυξή του τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1454, κάλεσε ὅλους, ὅσοι κατεῖχαν κτήματα στὶς παραχωρηθεῖσες ἀπὸ τὸν Παλαιολόγο περιοχές τοῦ Γρίζου καὶ τοῦ Μανιατοχωριοῦ, νὰ τοῦ παρουσιάσουν, μέσα σὲ δεκαπέντε μέρες, τοὺς τίτλους των, γιὰ ν' ἀναγνωριστοῦν, ἂν εἶναι νόμιμοι, καὶ νὰ δηλώσουν τὰ εἰσοδήματα πού εἰσέπραζαν, διαφορετικὰ τὰ κτήματα θὰ δήμευθῶν¹². Ὁ Φαράντος Σουπῆς, πού κατοικοῦσε στὴ Μεθώνη, ἔσπευσε ν' ἀνταποκριθεῖ στὴν πρόσκληση, μὲ γραπτὴ του δήλωση τῆς 7ης Δεκεμβρίου¹³, μὲ τὴν

9. Βλ. Antoine Bon, La Morée Franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la Principauté d'Achaïe (1205 - 1430). Texte, Paris 1969, σ. 291 καὶ σημ. 5 καὶ σ. 293.

10. Βλ. F. Thiriet, Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie, τόμ. III. 1431 - 1463, Paris 1961, ἀριθ. 2840 (ἔτ. 1450), 2863 (ἔτ. 1451), 2867 (ἔτ. 1451), 2913, 2915, 2922, 2949 (ἔτ. 1453), 2973 (ἔτ. 1454).

11. Jean Longnon-Peter Topping, Documents sur le régime des terres dans la Principauté de Morée au XIVe siècle, Paris 1969, σ. 149. Ἄλλος πρόγονός του, ὁ Johannes Supini, ἀναφέρεται, σὲ συνθήκη τοῦ 1387, ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς "Ugii principatus Achaye" (A. Bon, ὁ.π., σ. 266, σημ. 3).

12. Ἐγγρ. Α2.

13. Ἐγγρ. Α3.

όποια ζήτησε ν' αναγνωριστούν τὰ φεουδαλικά του δικαιώματα στὰ πατρογονικά του φέουδα τῆς Γέννας, τῆς Ἀβαρινίτσας καὶ τὰ ἄλλα, πού ἡ οἰκογένειά του τὰ κατέχει, ἂν καὶ χωρὶς ἔγγραφο προνόμιο, τώρα καὶ 250 χρόνια, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως τοῦ Μορέως, ὅπως μποροῦν νὰ τὸ μαρτυρήσουν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης. Φαίνεται πὼς ἡ δήλωσή του αὐτὴ ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς τῆς Μεθώνης, πού τοῦ ἀναγνώρισαν τὴ φεουδαλική του αὐτὴ ἰδιοκτησία.

Στὴν Κορὼνῃ ὅμως ἡ ὑπόθεση πῆρε ἄλλη τροπὴ καὶ γνώρισε ἀπρόοπτες ἐναλλασσόμενες ἐξελίξεις, πού τὶς ἐπηρέασε, στὴν ταραγμένη ἀπὸ τὶς δυὸ ἐκστρατεῖες τοῦ Μεχμέτ τοῦ Β' (1458, 1460) καὶ ἀπὸ τὸν πρῶτο Βενετοτουρκικὸ Πόλεμο (1463 - 1479) ἐποχὴ αὐτῆ, καὶ ἡ ἐμφάνιση καὶ κατῆχηση ἐνὸς πλαστοῦ ἀργυροβούλλου τοῦ Θωμᾶ. Ὁ καστελλάνος τῆς Κορώνης Θωμᾶς Michiel, μετ' ἀπόφασή του τῆς 8ης Νοεμβρίου 1454¹⁴, ἐδήμειυσε ὑπὲρ τοῦ βενετικοῦ δημοσίου τὰ κτήματα στὸ Ζιζάνι καὶ τὸ Νικολίτσι (τῆς περιοχῆς τοῦ Γρίζου) πού εἶχε νοικιάσει ἀπὸ τὸ Φαράντο Σουπῆ κάποιος Νικόλαος Cavaza μετ' τὸν ἀδελφὸ του Dardio. Καί, μετὰ τρία χρόνια, στίς 2 Αὐγούστου 1457¹⁵, ξανακάλεσε τοὺς δυὸ αὐτοὺς μισθωτὲς ν' ἀποδώσουν λογαριασμὸ καὶ νὰ καταβάλουν τὰ εἰσοδήματα στὸ δημόσιο ταμεῖο. Ἀλλά, ἄγνωστο μετ' τίνος τὴν παρέμβαση, οἱ ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειες αὐτῆς τοῦ καστελλάνου ἀκυρώθηκαν, μετ' γράμμα τοῦ Δόγη τῆς Βενετίας τῆς 7ης Ὀκτωβρίου 1458¹⁶, πρὸς τὸ ὅποιο συμμορφώθηκε φυσικὰ ὁ νέος καστελλάνος Πέτρος Pesaro, μετ' ἀπόφασή του τῆς 3ης Ἰανουαρίου 1459¹⁷.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Φαράντος Σουπῆς εἶχε πεθάνει, στίς 13 Ἰανουαρίου 1457, ὅπως ἐδήλωσε¹⁸ ὁ γαμβρός του Χριστόφορος Στρατηγός, σύζυγος τῆς πρεσβύτερης κόρης του Κατερίνας, διεκδικώντας ἀπὸ τὴν κληρονομία τὴν προίκα τῆς συζύγου του (450 δουκάτα) καὶ ἄλλα δικαιώματα. Κληρονόμος γενικὸς τοῦ Σουπῆ γινόταν, κατὰ τὰ φεουδαλικά θέσμια, ὁ μοναδικὸς γιὸς του Νικόλαος, πού εἶχε καὶ δευτέρη (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κατερίνα) ἀδελφή, τὴ Μαργαρίτα, σύζυγο τοῦ Γεωργίου Μενάγια. Ὅπως ἐδήλωσαν ὅμως οἱ δυὸ γαμβροὶ τοῦ Φαράντου, ὁ Χριστόφορος Στρατηγός καὶ ὁ Γεώργιος Μενάγιας, ὁ Νικόλαος Σουπῆς ἦταν ἀνίκανος γιὰ δικαιοπραξία, ὡς φρενοβλαβῆς (mentecaptus), καὶ γι' αὐτὸ ὁ καστελλάνος τῆς Κορώνης, δεχόμενος

14. Ἐγγρ. Β1.

15. Ἐγγρ. Β3.

16. Ἐγγρ. Β5.

17. Ἐγγρ. Β6.

18. Ἐγγρ. Β2, τῆς 18 Φεβρουαρίου 1457.

τὴν αἴτησή των, διόρισε, τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1458¹⁹, ὡς νόμιμους κηδεμόνες του, γιὰ νὰ διαχειρίζονται τὴν περιουσία του καὶ νὰ προστατεύουν τὰ συμφέροντά του, τὸ Χριστόφορο Στρατηγὸ καὶ δυὸ ἄλλους κατοίκους τῆς Κορώνης, πού ἐμφανίζονται καὶ σὲ δυὸ ἔγγραφα τοῦ Μαΐου²⁰ καὶ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1461²¹ νὰ συζητοῦν διαχειριστικὰ θέματα. Ἀλλά, τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1461, πέθανε καὶ ὁ Νικόλαος Σουπῆς. Καὶ τότε ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ γαμβρούς, ὁ Χριστόφορος Στρατηγός, ἐμφανίστηκε στὸν προνοητὴ τῆς Κορώνης, ὡς πληρεξούσιος τῆς συζύγου του Κατερίνας (τῆς μεγαλύτερης, ὅπως εἶπαμε, κόρης τοῦ Φαράντου Σουπῆ), καὶ ζήτησε γι' αὐτὴν ν' ἀναγνωριστεῖ, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθιμα (*"juxta leges et consuetudines Imperii Romaniae et Principatus Achaiae"*), δηλ. κατὰ τὸ *jus primogeniti*, κυρία ὄλων τῶν κτημάτων καὶ φεούδων, ὡς πρεσβύτερη κληρονόμος ἀπὸ τὰ ἄλλα ἀδέλφια της. Ὁ προνοητής, μὲ ἔγγραφό του τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1462²², ἔκαμε δεκτὸ τὸ αἴτημα καί, μετὰ τὴ διαδικασία πού ἀπαιτοῦσε τὸ τυπικὸ τῆς τελετῆς (γονυκλισία κλπ.), τοῦ χορήγησε τὴν παραχώρηση (*investitura*), ἀναγνωρίζοντάς τον, γιὰ λογαριασμό τῆς συζύγου του, ὡς κύριο ὄλων τῶν φεουδαλικῶν κτημάτων πού εἶχαν οἱ Φαράντος καὶ Νικόλαος Σουπῆς. Ὁ Στρατηγὸς ἔδωσε τὸν καθιερωμένο ὄρκιο πίστεως. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἴδιου ἔτους 1462 (21 Δεκεμβρίου), ὅπως μαρτυρεῖ ἔγγραφο τοῦ ἴδιου προνοητῆ μὲ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ²³, ἔγινε, στὸ διοικητήριό του, κατὰ τὸ νόμιμο τυπικὸ, καὶ ἡ ἐπίσημη τελετὴ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Στρατηγοῦ στὰ φεουδαλικά του δίκαια καὶ στάλθηκε ὁ διαχειριστὴς τῶν φεούδων τοῦ Ἰωάννης Ἐξαδάκτυλος νὰ μετακινήσει μιὰ πέτρα σ' αὐτά, σημάδι τῆς κατοχῆς τῶν κτημάτων ἀπὸ τὸ νέο φεουδάρχη.

Δὲν ξέρουμε, ἀπὸ ἔλλειψη ἄλλων μαρτυριῶν, γιὰ πόσο διάστημα ὁ Χριστόφορος Στρατηγὸς καὶ ἡ γυναίκα του Κατερίνα Σουπῆ ἔμειναν κάτοχοι τῶν φεούδων τοῦ πατέρα της καὶ πότε πέθαναν. Θεωροῦμε ὅμως πολὺ πιθανὸ ὅτι τότε περίπου, δηλ. ἐνόσω ζοῦσαν ἀκόμη ὁ Στρατηγὸς καὶ ἡ γυναίκα του, εἶτε καὶ εὐθὺς μετὰ τὸ θάνατό τους, ὁ δεῦτερος γαμβρὸς τοῦ Σουπῆ, ὁ Γεώργιος Μενάγιας, παρουσίασε στὶς ἀρχὲς τῆς Μεθώνης ἓνα ἀργυρόβουλλο τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, μὲ χρονολογία 1455²⁴, πού παραχωροῦσε στὸν πενθερό του Σουπῆ καὶ στὸν ἴδιο τὸ Μενάγια πολυάριθμα φέουδα. Τὸ ἀργυρόβουλλο αὐτό, ὅπως θὰ δοῦμε, εἶναι πλαστὸ, καθὼς καὶ ἡ χρονολογία του.

19. Ἐγγρ. Β4.

20. Ἐγγρ. Β7.

21. Ἐγγρ. Β8.

22. Ἐγγρ. Β9.

23. Ἐγγρ. Β10.

24. Ἐγγρ. Α4.

Φαίνεται όμως πώς ο Μενάγιας κατόρθωσε να του το αναγνωρίσουν για γνήσιο και να υπεισέλθει κι αυτός — εν μέρει τουλάχιστο — στην κληρονομία του Σουπῆ, που την ενέμετο, όπως προκύπτει από άλλη μαρτυρία που θα δοῦμε παρακάτω, ἤδη από τὸ 1463. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι, λίγα χρόνια ἀργότερα, τὴν 1η Μαρτίου 1466, ἡ Βενετική Γερουσία παραχώρησε με ἀπόφασή της τακτικὸ χρηματικὸ ἐπίδομα στοὺς ἀδελφούς Γεώργιο, Ἰωάννη καὶ Νικόλαο Μενάγια για τὶς καλὲς ὑπηρεσίες τους πρὸς αὐτὴν καὶ ἀποφάσισε συγχρόνως νὰ ἐπικυρώσει τὰ προνόμιά τους σὲ κτήματα ποὺ εἶχαν ἀπὸ κληρονομία, ἀπὸ προίκια ἢ καὶ ἀπὸ “οἰεσδήποτε διατάξεις ποὺ περιέχονται σὲ ἀργυρόβουλλους ὀρισμούς τοῦ ποτὲ Δεσπότη τοῦ Μορέως” (“*et quemadmodum continetur et constat privilegiis argirovullis quondam Ill. Domini Despoti Amoree*”)²⁵. Δὲν εἶναι ἀπίθανο, ἢ φράση αὐτὴ ν’ ἀναφέρεται εἰδικὰ στὸ πλαστὸ ἀργυρόβουλλο τοῦ Γεωργίου Μενάγια, ποὺ ἡ Βενετία τὸ ἀναγνώριζε ἔτσι για γνήσιο καὶ ποὺ θὰ τὸ ἐπικαλεστεῖ καὶ ἀργότερα (τὸ 1488) ὁ ἀδελφός του Νικόλαος. Πάντως ἡ μνεία αὐτὴ τοῦ 1466 εἶναι ἡ τελευταία μαρτυρία ποὺ ξέρουμε για τὸ Γεώργιο Μενάγια. Φαίνεται πὼς μετὰ τὸ θάνατό του (ἄγνωστο ἀκριβῶς πότε) ἡ σύζυγός του Μαργαρίτα, ἢ μόνη πᾶ κληρονόμος τῶν φεούδων τοῦ πατέρα της Φαράντου Σουπῆ, τὰ ἐνέμετο ἀνενόχλητη ὥσπου πέθανε κι αὐτὴ χωρὶς κληρονόμους. Ὁ θάνατός της, ποὺ πρέπει νὰ συνέβη λίγο πρὶν ἀπὸ τὶς 26 Ἀπριλίου 1488 (ἡμερομηνία τῆς πρώτης ἀναφορᾶς²⁶ ποὺ ὑπέδειξε ὡς σχολάζουσα τὴ φεουδαλικὴ κληρονομία τοῦ Σουπῆ), ἄνοιξε τὸ δρόμο για τὴ διαδικασία, σύμφωνα με τὶς νόμιμες διατυπώσεις, τῆς δημεύσεως τῆς κληρονομίας αὐτῆς, ποὺ πραγματοποιήθηκε μέσα στὸ σύντομο διάστημα ἐνὸς χρόνου. Στὴ διαδικασία αὐτὴ ἀναφέρονται τὰ τελευταῖα (καὶ πολυαριθμότερα) ἔγγραφα τῆς Κορώνης, τῶν ἐτῶν 1488 - 1489.

Τὴ διαδικασία τὴν ἐκίνησε ὁ καστελλάνος καὶ προνοητὴς Κορώνης Ἀντώνιος Venier με διακήρυξή του τῆς 4ης Μαΐου 1488²⁷, με τὴν ὁποία καλοῦσε ὅσους διεκδικοῦν τὸ φέουδο τοῦ Σουπῆ στὸ Γρίζο νὰ παρουσιάσουν τὶς ἐνστάσεις καὶ τοὺς ἰσχυρισμούς των ἐντὸς 15 ἡμερῶν, διαφορετικὰ θὰ ἐφαρμόσει τὰ νόμιμα. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ διακήρυξη αὐτὴ, στὶς 26 καὶ 30 Ἀπριλίου, ὁ Ἀμβρόσιος Contarini, για νὰ πάρει ὡς ἀμοιβὴ τὸ 1/3, εἶχε ὑποδείξει τὴν περιοχὴ τοῦ Γρίζου (χωριὰ Ζιζάνι καὶ Νικολίτσι) ὡς φέουδο τοῦ Σουπῆ ἀδέσποτο καὶ χωρὶς κληρονόμους²⁸ καὶ ὁ Δημήτριος Κουτρούλης τὴν περιοχὴ Λογιά (χωριὸ Ποταμιά)²⁹. Ἴσως οἱ ὑποδείξεις αὐτὲς νὰ

25. Κ. Ν. Σάθα, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. 5, Paris 1883, σ. 33 - 34.

26. Ἑγγρ. Β11.

27. Ἑγγρ. Β13.

28. Ἑγγρ. Β12.

29. Ἑγγρ. Β11.

προκάλεσαν τὴν παραπάνω πρώτη διακήρυξη τοῦ καστελλάνου, καθὼς καὶ δεύτερη ἀνάλογη, στὶς 9 Δεκεμβρίου 1488³⁰, γιὰ τὴν περιοχὴ Λογκά. Γιὰ τὴ δεύτερη διακήρυξη ὑπέβαλε ἔνσταση ὁ Νικόλαος Ξανθούλης, στὶς 18 Δεκεμβρίου 1488³¹, καὶ γιὰ τὴν πρώτη ὁ Νικόλαος Μενάγιας (ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου, ὅπως εἶδαμε πρωτύτερα), ποὺ καὶ ἐκπρόθεσμα (29 Μαΐου) τὴν παρουσίασε³² καὶ δὲν ἐμφανίστηκε τελικὰ. Κυρίως ὅμως παρενέβη ὁ Ματθαῖος Ράλλης Μελίκης (8 Μαΐου)³³, τοῦ ὁποίου τὰ δυὸ μεταγενέστερα ὑπομνήματα, τὸ ἓνα τῆς 11ης Ἰουλίου 1488³⁴ καὶ τὸ ἄλλο τῆς 3ης Ἰανουαρίου 1489³⁵, εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα ἔγγραφα τοῦ φακέλου.

Στὸ πρῶτο του ἐκτενὲς ὑπόμνημα³⁶ (ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ ἄλλο — τὸ τρίτο — ἀργυρόβουλλο τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου καὶ ποὺ τελειώνει μὲ σύντομο ὑστερόγραφο στὰ ἑλληνικὰ) ὁ Ματθαῖος Ράλλης Μελίκης διατυπώνει τοὺς ἀκόλουθους ἀπροσδόκητους καὶ σημαντικούς ἰσχυρισμούς, ποὺ δὲν ἔχουμε λόγῳ νὰ τοὺς ἀμφισβητήσουμε:

α) Τὰ χωριά Γέννα καὶ Ζιζάνι εἶχαν παραχωρηθεῖ, μὲ ἀργυρόβουλλο τοῦ Δεσπότη Θωμᾶ [Παλαιολόγου], στὸν πενθερὸ τοῦ Ράλλη, τὸν Πιφάνη Κορκόνδυλο [= Ἐπιφάνιο Ἀκροκόνδυλο], κάτοικο Κορώνης. Ἀνάλογες παραχωρήσεις, ποὺ ἰσχύουν ἀκόμη, εἶχαν γίνῃ ἀπὸ τὸ Θωμᾶ σὲ πολλοὺς ἄλλους κατοίκους τῆς Κορώνης καὶ Μεθώνης. Ὁ Κορκόνδυλος κατεῖχε τὰ κτήματα αὐτὰ ὅσον καιρὸ βρισκόταν στὴν ἐξουσία ὁ Θωμᾶς, πρὶν ἔλθουν οἱ Τούρκοι [=1460], ἀλλὰ τὰ στερήθηκε ἐξ αἰτίας ἑνὸς πλαστοῦ προνομίου, δῆθεν τοῦ Δεσπότη, πρὸς τὸ Φαράντο Σουπῆ καὶ πρὸς τὸ γαμβρὸ του Γεώργιο Μενάγια.

β) Τὸ ἀργυρόβουλλο ποὺ παρουσιάζει τώρα ὁ Νικόλαος Μενάγιας [ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου] εἶναι πλαστὸ καὶ γράφτηκε ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Δεσπότη Θωμᾶ, ἀπὸ τὸ Νικόλαο Παγωμένο, ὅπως ὁμολόγησε ὁ ἴδιος ὁ Μενάγιας, ὅταν ἀνακρίθηκε ἀπὸ τὸ σύνδικο Ἀνδρέα Pesaro.

γ) Τὴν πλαστότητα τοῦ ἀργυροβούλλου τὴ μαρτυροῦν καὶ τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ λεκτικὸ του, τελείως ἀσυνήθιστα στὰ ἀργυρόβουλλα τῶν Δεσποτῶν, ἀπὸ τὰ

30. Ἐγγρ. B17.

31. Ἐγγρ. B18.

32. Ἐγγρ. B15.

33. Ἐγγρ. B14. Ὁ Ματθαῖος Ράλλης Μελίκης εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ βενετικὸ ἔγγραφο τοῦ 1468 σχετικὸ μὲ μύλους ποὺ διεκδικοῦσε στὴ Μαντίνεια (Κ. Ν. Σάθ α, ἔ.π., σ. 35 - 36). Πρβλ. καὶ παρακάτω, σ. 352 - 353 (καὶ σημ. 52), ὅπου ὁ ἴδιος ἀναφέρει τὴ Μαντίνεια. Περιέργως δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀ ν τ. Χ. Χ α τ ζ ῆ, Οἱ Ῥαούλ, Ῥάλ, Ῥάλαι (1080 - 1800), Ἱστορικὴ Μονογραφία, Kirchhain N. - L., 1909.

34. Ἐγγρ. B16.

35. Ἐγγρ. B19.

36. Ἐγγρ. B16.

όποια διαφέρει έντελῶς (Ἐδῶ ὁ Ράλλης μᾶς δίνει τὴν έντυπωσιακὴ πληροφορία ὅτι στὴ Μεθώνη καὶ τὴν Κορώνη θὰ μπορούσε τότε νὰ βρεῖ κανεὶς ἀπ' αὐτὰ περισσότερα ἀπὸ ἑκατό). Τὰ ἀργυρόβουλλα αὐτὰ χορηγοῦν προνόμια σὲ διάφορα πρόσωπα, καθὼς καὶ (μετὰ τὸ θάνατο τῶν προσώπων αὐτῶν) στοὺς ἀπευθείας ἀπογόνους των, ποτὲ ὅμως στοὺς πλάγιους συγγενεῖς των (ex latere), ὅπως ζητεῖ ὁ Νικόλαος Μενάγιας: αὐτὸ εἶναι πρωτοφανές.

Γιὰ τὴ στήριξη τῶν ἰσχυρισμῶν του αὐτῶν, ὁ Ματθαῖος Ράλλης Μελίκης ἐπισυνάπτει στὸ ὑπόμνημά του τὸ γνήσιο πράγματι ἀργυρόβουλλο τοῦ Θωμᾶ πρὸς τὸν Ἐπιφάνιο Ἀκροκόνηδου, ποὺ φέρει στὸ τέλος χρονολογία “κατὰ μῆνα νοέμβριον” τοῦ ἔτους 5^{ου} 7^{ου} 2^{ου} (= 1452)³⁷. Καὶ προσθέτει ὅτι τὸ ἀργυρόβουλλο αὐτὸ στηρίζει τὰ δικαιώματα τῶν Βενετῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ζητεῖ κάποια παραχώρηση εἰς ἀντάλλαγμα³⁸.

Στὸ δεύτερο ὑπόμνημά του³⁹, ὁ Ματθαῖος Ράλλης Μελίκης προσθέτει πῶς ὁ πενθερός του, ποὺ εἶχε τὸ γνήσιο ἀργυρόβουλλο τοῦ 1452, κατεῖχε τὰ κτήματα περίπου πέντε χρόνια (1452 - 1457), ἔπειτα ἀπομακρύνθηκαν ὅλοι ἐξ αἰτίας τῶν πολεμικῶν γεγονότων (ἐκστρατεῖες τῶν Τούρκων, 1458, 1460), καὶ ὁ ἴδιος, ὅταν γύρισε, στὴν ἀρχὴ τοῦ (πρώτου) βενετοτουρκικοῦ πολέμου (1463), βρῆκε τὰ κτήματα τοῦ πενθεροῦ του νὰ κατέχονται ἀπὸ τὸ Μενάγια, μετὰ τὴν προστασία τοῦ πλάστοῦ ἀργυροβούλλου.

Αὐτὲς ἦταν οἱ ἐνστάσεις τῶν ἐνδιαφερομένων γιὰ τὴ μὴ δήμευση τῶν φεούδων Σουπῆ.

“Ὅλες ὅμως οἱ ἐνστάσεις αὐτὲς δὲν ἔπεισαν τὴ βενετικὴ διοίκηση τῆς Κορώνης ν' ἀναγνωρίσει γιὰ κανέναν δικαιώματα ἰδιοκτησίας. Ἀφοῦ τις ἐξέτασε ὅλες, τις ἀπέρριψε, μετὰ ἀπόφασή της τῆς 9ης Ἰανουαρίου 1489⁴⁰, καὶ ἐδήμεισε ὑπὲρ τοῦ βενετικοῦ δημοσίου ὅλα τὰ κτήματα τοῦ Φαράντου καὶ τῆς Μαργαρίτας Σουπῆ, μαζὶ μετὰ τοὺς παροίκους των (villanos). Ἀμέσως συντάχθηκαν κατὰ διαταγὴ της, στὶς 24 Μαρτίου 1489, καὶ δυὸ ἀπογραφές, μιὰ τῶν παροίκων, τῶν κτημάτων (μετὰ τὴν ὁροθεσία των) καὶ τῶν ἐτήσιων ὑποχρεωτικῶν εἰσφορῶν τοῦ καθενός, γιὰ τὰ χωριά Ζιζάνι καὶ Νικολίτσι⁴¹, καὶ μιὰ ἄλλη τῶν κτημάτων στὸ Τριτοχώρι (τόπο Μυλοποταμιά), ποὺ τὰ εἶχε μισθώσει ὁ Νικ. Ξανθούλης⁴². Οἱ δυὸ ἀπογραφές αὐτὲς εἶναι

37. Ἐγγρ. Β16α.

38. Ἐγγρ. Β16β.

39. Ἐγγρ. Β19.

40. Ἐγγρ. Β20.

41. Ἐγγρ. Β21.

42. Ἐγγρ. Β22.

καὶ τὰ τελευταῖα ἔγγραφα τοῦ φακέλου. Ποιὰ ἀπόφαση πῆρε τελικὰ ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία τῶν Avvogadori del Comun, μετὰ τὴν ἐξέταση τοῦ φακέλου αὐτοῦ ποὺ τῆς διαβιβάστηκε ἀπὸ τὴ Μεθώνη καὶ τὴν Κορώνη, ἂν δηλ. ἐπικύρωσε τὴ δήμευση τῶν κτημάτων ἢ τὴν ἀνακάλεσε, δὲν μπορέσαμε νὰ ἐξακριβώσουμε, παρ' ὅλο ποὺ ἐρευνήσαμε, μὲ τὴν πρόθυμη βοήθεια καὶ τῆς Διευθύνσεως τῶν Κρατικῶν Ἀρχείων τῆς Βενετίας, τὶς κυριότερες σχετικὲς σειρές.

Ἀπὸ τὴν ἔκθεση αὐτὴ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ὑποθέσεως καὶ τὴν περίληψη τοῦ περιεχομένου τῶν ἐγγράφων ποὺ μᾶς ἀπασχόλησαν γίνεται, ἐλπίζω, φανερὴ ἡ σημασία των ὡς πηγῶν γιὰ τοὺς φεουδαλικοὺς θεσμοὺς τόσο τοῦ φραγκικοῦ Πριγκηπάτου τῆς Ἀχαΐας, ὅσο καὶ τοῦ βυζαντινοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μορέως, ἀλλὰ καὶ τῶν βενετικῶν κτήσεων τῆς Πελοποννήσου. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ διατήρηση (ὀλικὴ ἢ μερικὴ) τῶν θεσμῶν αὐτῶν (jus primogeniti, investitura κλπ.) κατὰ τὴ μεταβίβαση τῶν φεούδων ἀπὸ τὴ φραγκικὴ στὴ βυζαντινὴ ἐπικράτεια κι ἀπ' αὐτὴν πάλι στὴ βενετικὴ κυριαρχία. Οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς προσφέρουν τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἔρχονται νὰ συμπληρώσουν ἐκεῖνες τῶν κλασικῶν ἔργων γιὰ τὴ βυζαντινὴ καὶ φραγκικὴ Πελοπόννησο τῶν Διονυσίου Ζακυθηνοῦ⁴³, Antoine Bon⁴⁴, Jean Longnon⁴⁵, Peter Topping⁴⁶, καθὼς καὶ τῆς μονογραφίας τοῦ David Jacoby *La féodalité en Grèce médiévale. Les "Assises de Romanie"*⁴⁷. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς

43. D. A. Z a k y t h i n o s, *Le Despotat Grec de Morée. Vie et institutions*. Edition revue et augmentée par Chryssa Maltézo, London 1975.

44. A n t o i n e B o n, *La Morée Franque* (βλ. σημ. 9).

45. J e a n L o n g n o n, *L'Empire Latin de Constantinople et la Principauté de Morée*, Paris 1949. — J e a n L o n g n o n - P e t e r T o p p i n g, *Documents...* κλπ. (βλ. σημ. 11).

46. P e t e r T o p p i n g, *Feudal Institutions as revealed in the Assizes of Romania, the Law Code of Frankish Greece*, University of Pennsylvania Press, 1949. — Τ ο ὕ ἴ δ ι ο υ, *Le régime agraire dans le Péloponnèse au XIVe siècle*, «L'Hellénisme Contemporain», 2ème série, τόμ. X (1956), σ. 255 - 295. — Τ ο ὕ ἴ δ ι ο υ, *Co-existence of Greeks and Latins in Frankish Morea and Venetian Crete (XVe Congrès International d'Études Byzantines. I. Histoire. Rapports)*, Athens 1976 [= Τ ο ὕ ἴ δ ι ο υ, *Studies in Latin Greece. A. D. 1205 - 1715*, London 1977, ἀριθ. I, III καὶ XI]. — Βλ. καὶ J. L o n g n o n - P. T o p p i n g, *Documents...* κλπ. (σημ. 11) καὶ (συμπλήρ.) E n a T o p p i n g, *Noms de personne*, στὸ *Studies in Latin Greece*, ἀριθ. VII.

47. D a v i d J a c o b y, *La féodalité en Grèce médiévale. Les «Assises de Romanie»*. Sources, application et diffusion, Paris 1971. Βλ. ἐπίσης Τ ο ὕ ἴ δ ι ο υ, *The Encounter of Two Societies: Western Conquerors and Byzantines in the Peloponnesus after the Fourth*

έρευνητής, μιλώντας ειδικά για την εφαρμογή και την επιβίωση της νομοθεσίας “*Ασσιζαι τής Ρωμανίας*” στη βενετοκρατούμενη Μεθώνη και Κορώνη, καταλήγει στο ότι (σ. 234 - 235), «ἐλλείψει μαρτυριῶν μεταγενέστερων τοῦ 1452, εἶναι ἀδύνατο νὰ ξέρομε σὲ ποιοῦ βαθμὸ οἱ Ἀσσιζες τῆς Ρωμανίας ἐξακολούθησαν νὰ εἶναι σὲ χρῆση στὴ βενετικὴ Μεσσηνία μετὰ τὴ χρονολογία αὐτὴ» ὡς τὴν τουρκικὴ κατάρκτηση τοῦ 1500⁴⁸. Ἀκριβῶς λοιπὸν τὸ χρονικὸ αὐτὸ κενὸ ἔρχονται νὰ καλύψουν οἱ πληροφορίες τῶν ἐγγράφων μας. Οἱ ἀπογραφές τῶν δυὸ τελευταίων ἐγγράφων (1489) μποροῦν νὰ προστεθοῦν, ὡς μακρυνὴ συνέχεια, καὶ νὰ συγκριθοῦν μὲ τις ἀπογραφές τοῦ ΙΔ΄ αἰῶνα τις δημοσιευμένες ἀπὸ τοὺς Longnon καὶ Topping⁴⁹ καὶ νὰ φωτίσουν ἔτσι καλύτερα καὶ τὸ θέμα τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν παροίκων, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχομε τὴν ὠραία ἐργασία τοῦ κ. Π. Ζέπου⁵⁰. “Ὅσο γιὰ τὰ δυὸ ἐγγράφα τοῦ 1462, ποὺ περιέχουν τὸ τελετουργικὸ τυπικὸ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν φεουδαλικῶν δικαίων (investitura) καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ νέου φεουδάρχη στὰ κτήματά του⁵¹, εἶναι, ὅσο τουλάχιστο γνωρίζω, μοναδικά. Ἀλλὰ καὶ τὰ λιγοστὰ ἑλληνικὰ ἐγγράφα, τοῦ Ματθαίου Ράλλη Μελίκη, εἶναι ἐνδιαφέροντα γιὰ τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ποὺ μᾶς παρέχονται ἀπὸ αὐτόπτη μάρτυρα μὲ ἀμεσότητα καὶ ζωντάνια. Ἀναφέρω μερικὲς μόνο περικοπές ἀπὸ τὸ ὑπόμνημά του τῆς 3ης Ἰανουαρίου 1489⁵²:

Crusade, «The American Historical Review», vol. 78 (1973), σ. 875 - 906 καὶ Τοῦ Ἰδίου, Les Etats Latins en Romanie: Phénomènes sociaux et économiques (1204 - 1350 environ), XVe Congrès International d'Études Byzantines. Rapports et Co-Rapports. I. Histoire. 3. La symbiose dans les Etats latins formés sur les territoires byzantins, Athènes 1976.

48. D. J a c o b y, La féodalité en Grèce médiévale, σ. 234 - 235.

49. J. L o n g n o n - P. T o p p i n g, Documents sur le régime des terres, σ. 17 - 215.

50. P a n a g. J. Z e p o s, Servi e parocci nel diritto bizantino e post-bizantino, «Rendiconti della Classe di Scienze morali, storiche e filologiche» τῆς Accademia Nazionale dei Lincei, serie VIII, vol. XXXV, fasc. 5 - 6, Maggio - giugno 1980, σ. 419 - 435. Γιὰ τὴν παράλληλη ἐφαρμογὴ τῶν «Ἀσσιζῶν» στὴν Κύπρο βλ. Τοῦ Ἰδίου, Ἐὶς δίκαιον τῆς Κύπρου ἐπὶ Φραγκοκρατίας, «Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 23 (1976), σ. 123 - 141, ὅπου καὶ ἐξαντλητικὴ βιβλιογραφία. — Γιὰ τοὺς παροίκους κατὰ τὴν τελευταία βυζαντινὴ περίοδο ἀπὸ κοινωνικὴ καὶ δημογραφικὴ ἄποψη βλ. τὸ ἔργο τῆς A n g e l i k i E. L a i o u - T h o m a d a k i s, Peasant Society in the Late Byzantine Empire, Princeton 1977, ἰδίως σ. 142 κ. ἐξ. Βλ. ἐπίσης καὶ τὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ I. K a ρ α γ ι α ν ν ο π ο ὕ λ ο υ, Συμβολὴ στὴν ἀγροτικὴ ἱστορία τοῦ μεταγενεστέρου βυζαντινοῦ κράτους, «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τόμ. 21 (1983), σ. 165 - 200.

51. Βλ. παραπάνω, σ. 347 καὶ σημ. 22 - 23 (ἔγγρ. B9 - B10)

52. Βλ. παραπάνω, σ. 349, 350 καὶ σημ. 35 καὶ 39 (ἔγγρ. B19).

«Μεγαλειότατοι αὐθέντες. . . τὸ ἀργυρόβουλλον τοῦ πενθεροῦ μου ἐγίνη εἰς τοὺς αὐνοὺς. . . Λοιπὸν ἡμεῖς εἶχαμεν τοὺς τόπους αὐτοὺς χρόνους ἐ', ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον οὐκ οἶδα, ὁ Θεὸς τὸ γινώσκει. . . ἀπέκει ἀπίστησαν οἱ Ἀλβανῖται καὶ ἐγὼ ἀπεκλείσθηκα εἰς τὸ κάστρον τῆς Μάνης καὶ ἀνακατώθη ὁ τόπος καὶ ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ πλέον οὐδὲν ἐβλέπαμεν πρὸς ἄλλο τίποτε, εἰμὴ μόνον πῶς νὰ φυλάττωμεν τὰ κάστρα καὶ τοὺς γουλάδες· καὶ ὅταν ἦλθεν ὁ Τοῦρκος καθολικὰ καὶ ἐπῆρεν μας, εὐρέθηκα εἰς τὴν Μαντίνειαν ἀποκλεισμένος καὶ ἐπῆρασίην μας οἱ Τοῦρκοι καὶ ἡμᾶς καὶ τὸν καθόλου τόπον καὶ ἔκαμα ἐγὼ εἰς τοὺς Τοῦρκους τρεῖς χρόνους, εἶτα ἦλθα εἰς τὸν καιρὸν ὅπου ἀπεσκηπάσθη ἡ μάχη, ὁ Τοῦρκος μὲ τὴν ἐκλαμ-προτάτην Αἰθελνίαν, ὅπου ἦταν ὁ μισερ Ἀλοῖζος Λουρδᾶς ὁ τζενεράλ καὶ εἶρον τοὺς τόπους αὐτοὺς εἰς τὰ χέρια τοῦ Μενάγια. . .» κλπ.

Ἄλλὰ τὰ σημαντικότερα ἔγγραφα τοῦ φακέλου εἶναι τὰ τρία ἀνέκδοτα ἀργυρόβουλλα (ἢ ἀκριβέστερα ἀργυρόβουλλοι ὀρισμοὶ) τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, ποὺ ἔρχονται νὰ προστεθοῦν στὰ ἄλλα τρία ὡς σήμερα γνωστὰ ἀργυρόβουλλα τοῦ Δεσπότη αὐτοῦ⁵³.

53. O Franz Dölger, *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges*, Textband, München 1948, σ. 81 ἀπαριθμεῖ, κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ (1450 - 1465), ἐν ὄλφ ἔξι ἐπίσημα ἔγγραφα τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ τρία πρῶτα, στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, εἶναι ἀργυρόβουλλα (1450, 1451, 1454) καὶ τὰ τρία τελευταῖα εἶναι γράμματα, στὰ λατινικά, πρὸς ἄρχοντες τῆς Ἰταλίας. Τὰ τρία ἀργυρόβουλλα εἶναι:

α) τοῦ 1450 (καὶ ὄχι 1440 ἢ 1445), ἐπικύρωση ἀγοραπωλησίας περιβολιοῦ στὴν περιοχὴ τῶν Πατρῶν, σὲ ἀντίγραφο, ἐκδ. ἀπὸ τὸν Σπ. Π. Λάμπρο, *Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά*, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 231 - 232, ὅπου καὶ μνεῖα τῶν προγενέστερων ἐκδόσεων.

β) τοῦ Ἰουλίου 1451, παρασχὴ προνομίων στοὺς Ραγουζαίους, ἐκδ. ἀπὸ τὸν Σπ. Π. Λάμπρο, ὅ.π., σ. 233 - 235. (Νεότερη διπλωματικὴ ἔκδοση, ἀπὸ τὸ σωζόμενο πρωτότυπο, ἐγένε ἀπὸ τὸν M. Marcović, *Vizantijske povelje dubrovačkog archiva*, «Zbornik Radova», τόμ. 1 (1952), σ. 245 - 248, ἀριθ. V, καὶ πίν. 9).

γ) τοῦ Αὐγούστου 1454, παραχώρηση τῆς Κόσμηνας στὸ Βενετὸ Ἰάκωβο Testa, στὸ πρωτότυπο, ἐκδ. ἀπὸ τὸν Σπ. Π. Λάμπρο, ὅ.π., σ. 236 - 237, ὅπου καὶ μνεῖα τῶν ἄλλων ἐκδόσεων.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἀχρονολόγητο ἀργυρόβουλλο γιὰ τὴν παραχώρηση τοῦ χωριοῦ Βαλλοίμων στὸν Μιχ. Καβάκη, τὸ δημοσιευμένο ἀπὸ τὸν Σπ. Π. Λάμπρο, ὅ.π., σ. 239 - 241, ὡς ἀργυρόβουλλο τοῦ Θωμᾶ, δὲν εἶναι τοῦ Θωμᾶ, ἀλλὰ τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (βλ. D. A. Zakythinous, *Le Despotat Grec de Morée*, *Histoire politique*, σ. 229 καὶ σημ. 3).

Γιὰ τὰ ἀργυρόβουλλα τῶν Δεσποτῶν γενικὰ (ποὺ ὁ Dölger τὰ ὑπολογίζει συνολικὰ γύρω στὰ 30) βλ. Fr. Dölger, ὅ.π., σ. 76 - 89, καὶ B. Ferjančić, *Γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐγγράφων τῶν Δεσποτῶν (σερβικά)*, «Zbornik Radova», τόμ. 4 (1956), σ. 89 - 112 καὶ (γερμαν. περίληψη) σ. 112 - 114 (γιὰ τὰ ἀργυρόβουλλα τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, σ. 103 - 104).

Τὸ πρῶτο χρονολογικά, τοῦ 1452⁵⁴, δωρητήριο κτημάτων ποῦ παραχωροῦνται στὸν Ἐπιφάνιο Ἀκροκόνδυλο (πρόσωπο ποῦ ἀνῆκε σὲ γνωστὴ γιὰ τοὺς ἀγῶνες τῆς ἐναντίον τῶν Τούρκων πελοποννησιακῆ οἰκογένεια⁵⁵), μᾶς διασώθηκε, στὴ γνήσια ἐλληνικὴ του σύνταξη, σὲ ἀντίγραφο. Παραθέτω τὴν ἀρχικὴ του παράγραφο:

Ἡ βασιλεία μου τὸν παρόντα ἀργυρόβουλλο ὀρισμὸν αὐτῆς ἀπολύει, δι' οὗ δὴ καὶ διορίζεται καὶ εὐεργετεῖ πρὸς τὸν οἰκειὸν αὐτῆς κύριον Ἐπιφάνιον τὸν Ἀκροκόνδυλον, ὡς ἂν ἐπιλάβηται ἀπὸ τοῦ νῦν τῶν χωρίων τοῦ τε πύργου τῆς Γέννας, τὸ Ζιζάνιον καὶ τὴν Σίσιβον καὶ κατέχη καὶ νέμηται καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ταῦτα μετὰ πάσης τῆς νομῆς καὶ περιοχῆς καὶ συνηθείας αὐτῶν καὶ ὧν ἔχουσι παντοίων δικαίων καὶ ἀπαιτῶσι καὶ λαμβάνουσι κατ' ἔτος τὰ τε παρὰ τῶν ἐποίκων τῶν τοιούτων χωρίων ὀφειλόμενα ἢ ἄλλως ἐκεῖ ἀποτεταγμένα καὶ εὐρισκόμενα δημοσιακὰ πάντα δίκαια καὶ εἰσοδήματα . . . Τὸ ἀργυρόβουλλο κατοχυρώνει τὴ δωρεὰ μὲ μιὰν ἐνδιαφέρουσα σειρὰ ἀπαλλαγῶν καὶ ἐγγυήσεων. Ἀρκετὲς ἀπὸ τῆς φραστικῆς διατυπώσεως τοῦ τίς συναντοῦμε, σχεδὸν ἀπαράλλακτες, καὶ στὸ γνωστὸ ἀργυρόβουλλο τοῦ Θωμᾶ, μὲ τὸ ὁποῖο παραχώρησε, δυὸ χρόνια ἀργότερα (τὸ 1454), τὸ χωριὸ Κόσμηνα στὸ Βενετὸ Ἰάκωβο Testa⁵⁶, ποῦ ὅμως εἶναι συντομότερο. Ὅρισμένοι ὄροι, σπάνιοι ἢ καὶ μοναδικοί, παρουσιάζουν ἐντελῶς ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Παραθέτω ἀκόμη μιὰ μικρὴ φράση ἀπὸ τὸ τέλος (στ. 52-54): “. . . ἀλλὰ καὶ οἱ ἔποικοι ἅπαντες τῶν τοιούτων χωρίων διατηρῶνται καὶ αὐτοὶ ἀνώτεροι πάσης δημοσιακῆς ἀγγραφείας μετὰ τῶν ζώων αὐτῶν καὶ καστροκτισίας καὶ φωσστατοκινήσεως . . .”. (Ἡ χρῆση τοῦ ὄρου ἔποικος ἀντὶ πάροικος εἶναι σπανιότατη⁵⁷ καὶ ὁ ὄρος τῆς φωσστατοκινήσεως, δηλαδή μετακινήσεως τοῦ στρατοῦ, στρατιωτικῆς κινητοποιήσεως, εἶναι ἄγνωστος ὡς τώρα, ὅσο ξέρω).

Τὸ δεύτερο ἀργυρόβουλλο τοῦ Θωμᾶ, τοῦ Ἰουλίου 1454, γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν μεσσηνιακῶν χωριῶν στὴ Βενετία, μᾶς ἐσώθηκε δυστυχῶς μονάχα σὲ ἰταλικὴ

54. Βλ. παραπάνω, σ. 350 καὶ σημ. 37 καὶ 38 (ἔγγρ. Β16α).

55. Δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ὁ Ἐπιφάνιος Κορκόνδυλος αὐτὸς μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὸν Pifani Concordilo (sic) Clada, στὸν ὁποῖο παραχωροῦνται προνόμια μὲ ἀπόφαση τῆς βενετικῆς Γερουσίας τῆς 20 Δεκεμβρίου 1465 (Κ. Ν. Σ ἄ θ α, Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ὅ.π., σ. 33) ἢ μ' αὐτὸν ποῦ ἐπαναστάτησε κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1480 (Κ. Ν. Σ ἄ θ α, ὅ.π., τόμ. 6, Paris 1884, σ. 221 κ.ἐξ., Τ ο ὕ Ἱ δ ι ο υ, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθήνησι 1869, σ. 36 - 45 καὶ Τ ο ὕ Ἱ δ ι ο υ, Ἑλληνικὰ Ἀνέκδοτα, τόμος πρῶτος, Ἀθήνησι 1967, σ. ξε' - ογ').

56. Βλ. παραπάνω, σ. 353, σημ. 53, παράγρ. γ'.

57. Βλ. Paul Lemerle, The agrarian History of Byzantium from the origins to twelfth Century. The Sources and Problems, Officina Typographica Galway University Press, 1979, σ. 208, σημ. 3 καὶ σ. 247 - 248, σημ. 1. Πρβλ. καὶ Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern. . ., σ. 115, 249 κ.ἀ.

μετάφραση⁵⁸ και θά ἦταν βέβαια πολύ δύσκολο τόλμημα (ἀλλὰ ὄχι και ἀκατόρθωτο) ἢ μεταφορὰ (ἢ μᾶλλον ἐπαναφορὰ) του στοῦ ἑλληνικό του πρωτότυπο⁵⁹. Πάντως δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει οὔτε και γι' αὐτοῦ τὴ γνησιότητα ἢ παραμικρὴ ἀμφιβολία. Σαφὴς ἀναφορὰ του ἄλλωστε γίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Θωμᾶ στοῦ ἀργυρόβουλλο πὺ ἀπέλυσε, ἕνα μὲν μήνα ἀργότερα, και πὺ ἀναφέραμε λίγο πρωτύτερα, για τὸ Βενετὸ 'Ιάκωβο Testa : “. . . ἐπειδὴ ἐδώσαμεν και ἐπεστρέψαμεν χωρία και σύνορα τῆς περιοχῆς Μεθώνης και Κορώνης πρὸς τὴν ἐκλαμπροτάτην αὐθεντίαν τῶν Βενετιῶν . . . ”⁶⁰.

Τὸ ἀργυρόβουλλο, πὺ ἐπιδόθηκε, ὅπως ἀναφέρεται στοῦ τέλος του (στ. 40 - 41), στοὺς Βενετοὺς καστελλάνους τῆς Μεθώνης και Κορώνης (Alessandro Marcello και Thoma Michiel), μνημονεύει και παλαιότερο προνόμιο (privilegio) παραδόσεως τῶν ἴδιων χωριῶν ἀπὸ τὸν ποτε πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας Centurione Zacharia, τὸν πενθερὸ τοῦ Θωμᾶ, στοὺς Βενετοὺς, ἐγγραφο ἄγνωστο, ὅσο ξέρω.

Τὸ τρίτο, τέλος ἀργυρόβουλλο, τὸ πλαστό, πὺ διασώθηκε στὴν ἑλληνική του σύνταξη⁶¹ (σὲ ἀντίγραφο και αὐτὸ) και πὺ τὸ χάλκευσε, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Ματθαίου Ράλλη Μελίκη, ὁ Νικόλαος Παγωμένος⁶², ἔρχεται νὰ προστεθεῖ στοῦ γραφικὸ δειγματολόγιο τῶν πλαστῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων, πὺ παρουσιάζουν και αὐτὰ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον, ἐξ αἰτίας τῶν συνθηκῶν και τῶν σκοπιμοτήτων πὺ τὰ ὑπαγόρευσαν, ἀλλὰ και τῶν γνήσιων προτύπων πὺ συχνὰ ἀπομιμοῦνται, καθὼς και

58. Βλ. παραπάνω, σ. 344 και σημ. 7 (ἔγγρ. Α1). Τοῦ ἀντιγράφου προτάσσεται ἡ ἐπιγραφή: “Copia del argirocullo de quondam Thoma Despoto translata de grecho in latin de verbo ad verbum: trata dal catastico de la cancellaria de Modon de la coperta zalada c. 144”.

59. Ἀνάλογη εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Δεσπότη τῆς Ἠπείρου Θωμᾶ Α' (1303), πὺ μᾶς ἐσώθηκε μόνο σὲ λατινική μετάφραση ἀπὸ τὸ χαμένο σήμερα ἑλληνικό του πρωτότυπο, πὺ τὸ ἀποκατέστησε στὴν ἀρχική μορφή του ὁ ἐκδότης τοῦ ἐγγράφου Paul Lemerle, *Le privilège du despote d'Épire Thomas I pour le vénitien Jacques Contareno*, «Byzantinische Zeitschrift», τόμ. 44 (1951), s. 389 - 396.

60. Βλ. παραπάνω, σ. 353, σημ. 53, παράγρ. γ'. Και οἱ Βενετοί, ἀπαντώντας (μὲ ἀπόφαση τῆς 29ης Δεκεμβρίου 1455) σὲ φιλικὲς δηλώσεις τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου, στοὺν ὁποῖο ἐπέτρεπαν νὰ ἔλθει στὴ Βενετία, ἐξέφραζαν τὴν ἱκανοποίησή τους για τὴν ἀπόδοση τῶν χωριῶν (F. Thiriet, *Régestes*, ὅ.π., ἀριθ. 3008, σ. 210: «on se félicite plus encore de la restitution des casaux»), πὺ δὲν ἦταν ἄλλα βέβαια ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ ἀργυροβούλλου μας.

61. Βλ. παραπάνω, σ. 347 και σημ. 24 (ἔγγρ. Α4). Τοῦ ἀντιγράφου προτάσσεται ἡ ἐπιγραφή: “Copia tratta da libro di atti de quondam Magnifico Signor Marco da Leze, olim dignissimo castellan e provededor de Modon”.

62. Βλ. παραπάνω, σ. 349 και σημ. 36. Για τὴν οἰκογένεια τῶν Παγωμένων βλ. P. A. M. Leone στοῦ «Byzantion», τόμ. 42 (1972), σ. 523 - 526. Ἡ Βενετικὴ Γερουσία, μὲ ἀπόφαση τῆς 1ης Μαρτίου 1466, ἐπικύρωσε ἰδιοκτησίες τοῦ Νικολάου Παγωμένου και τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἴσως πρόκειται για τὸ ἴδιο πρόσωπο.

τῶν ὀνομάτων καὶ ὄρων ποὺ περιέχουν⁶³. Οἱ εὐστοχες διπλωματικὲς παρατηρήσεις τοῦ ἡμιμαθοῦς Ματθαίου Ράλλη Μελίκη γιὰ τὴν πλαστότητά του⁶⁴, δυὸ ὀλόκληρους αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς διπλωματικῆς ἐπιστήμης στὴν Εὐρώπη ἀπὸ τὸν Jean Mabillon, θ' ἀποτελέσουν γιὰ τοὺς ἀσχολούμενους μ' αὐτὸ τὸν κλάδο καὶ εἰδικὰ μὲ τὴ γνησιότητα ἢ μὴ τῶν ἐγγράφων μιὰν ἀπροσδόκητη ἐκπληξη. Βέβαια δὲ μπορούμε νὰ ἐπεκταθοῦμε ἐδῶ στὴν ἀνάλυση τοῦ ἀρκετὰ ἐκτενοῦς ἐγγράφου, ποὺ ἔχει δανειστεῖ πολλὰς φόρμουλες γνησίων ἀργυροβούλλων. Θὰ ἀρκεστοῦμε μόνο στὸ νὰ προσδιορίσουμε ὅτι τὸ ἔγγραφο πρέπει νὰ χαλκεύθηκε ὀπωσδήποτε μετὰ τὴ φυγὴ τοῦ Θωμᾶ στὴν Κέρκυρα, τὸ θέρος τοῦ 1460⁶⁵, καὶ ἀκριβέστερα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Νικολάου Σουπῆ (τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1461)⁶⁶, δηλαδὴ τὸ 1462, γιὰ νὰ χρησιμεύσει στὸν Γεώργιο Μενάγια νὰ διεκδικήσει τὴν κληρονομία ἀπὸ τὸν σύγγαμβρό του Χριστόφορο Στρατηγό, ποὺ ἐγκαταστάθηκε τότε ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς ὡς μοναδικὸς κληρονόμος⁶⁷. Καί, ὅπως εἶδαμε, ὁ Μενάγιας, ἐπέτυχε νὰ τὸ ἀναγνωρίσει, ἀφοῦ, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ματθαίου Ράλλη Μελίκη, τὸ 1463 ἐνέμετο ἤδη τὰ κτήματα.

Στὴν ἐκδοση τῶν ἀργυροβούλλων καὶ τῶν ἄλλων ἐγγράφων τοῦ φακέλου ποὺ ἐτοιμάζω θὰ περιλάβω λεπτομερέστερα ὅλα τὰ ἀπαραίτητα σχόλια. Ἡ σημερινὴ ἀνακοίνωση δὲν ἦταν παρὰ μιὰ πρώτη παρουσίαση.

RÉSUMÉ

Présentation sommaire (en vue d'une édition complète et commentée) de deux séries de 29 documents vénitiens (six de Modon et vingt-trois de Coron) conservés dans les Archives d'État de Venise (*Avogaria Comun*, *Miscellanea*

63. Βλ. F. Dölger - J. Karayannopoulos, Βυζαντινὴ Διπλωματικὴ. Α'. Αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα. Β' ἑλληνικὴ ἐκδοσις ὑπὸ Ι. Ε. Καραγιαννοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 261 - 264 (ὁ τόμος δὲν περιλαμβάνει τὰ ἀργυρόβουλλα τῶν Δεσποτῶν).

64. Βλ. παραπάνω, σ. 349 - 350 καὶ σημ. 36.

65. D. A. Zakythinou, Le Despotat Grec de Morée, Histoire politique . . . , σ. 287. Θὰ ἦταν δύσκολο νὰ δεχτοῦμε πῶς ὁ Μενάγιας θὰ τολμοῦσε νὰ παρουσιάσει τὸ πλαστὸ ἀργυρόβουλλο τοῦ Θωμᾶ ἐνόσω ὁ Δεσπότης βρισκόταν ἀκόμη στὴν Πελοπόννησο καὶ διατηροῦσε τὴν ἐξουσία του.

66. Ἐνόσω ζοῦσε ὁ Νικόλαος Σουπῆς καὶ εἶχε, ὅπως εἶδαμε, τὴν πλήρη κυριότητα τῶν φεοῦδων, δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ προβληθοῦν διεκδικήσεις ἢ ἀξιώσεις κληρονομίας καὶ μάλιστα μὲ πλαστοὺς τίτλους. Ἀλλὰ καὶ ἡ παρασιώπηση τῆς ὑπάρξεώς του ὡς γιοῦ (μοναδικοῦ μάλιστα) τοῦ Φαράντου Σουπῆ στὸ πλαστὸ ἀργυρόβουλλο, σκόπιμη ἀσφαλῶς, γιὰ ν' ἀπλουστευθοῦν τὰ κληρονομικὰ θέματα, μαρτυρεῖ πιθανότατα ὅτι ὁ Νικόλαος δὲν ὑπολογιζόταν πιά, ἀφοῦ εἶχε ἐκλείψει.

67. Βλ. παραπάνω, σ. 347 καὶ σημ. 22 - 23 (ἔγγρ. B9 - B10).

Civil, busta 145, fasc. 17). Ces documents concernent le sort des possessions féodales de Farantos Soupis, situées entre Modon et Coron (les villages de Zizani, Nicolitsi, Tritochori, Longà, Potamià) sous les dominations successives franque, byzantine et vénitienne. Après la mort de Farantos (1457), ses possessions sont passées à son fils Nicolas, ensuite, à la mort de celui-ci (1461), à l'aînée de ses deux filles (sœurs de Nicolas), Catherine, épouse de Christophe Stratigos, et plus tard (vers 1463) à la seconde, Marguerite, épouse de Georges Ménayas. A la mort de cette dernière (1488), cet héritage, demeuré vacant et revendiqué par différentes personnes, a fini par être confisqué par l'État vénitien. Ce dossier, qui a été transmis par les castellans de Modon et de Coron, en avril 1489, à l'*Avogaria Comun* de Venise, est important surtout pour les riches renseignements qu'il nous offre sur les institutions féodales (droit de succession, *jus primogeniti*, investiture, listes des parèques, des terres, et des rentes féodales) et sur le problème de l'application des *Assises de Romanie* dans les territoires francs et vénitiens de la Morée.

Parmi ces documents se trouvent aussi (en copies) trois bulles d'argent (ἀργυρόβουλλοι ὀρίσμοι) de Thomas Paléologue, le dernier despote de Morée (1430 - 1460); la première pièce (1452), en grec, est une donation des villages Zizanion, Sissivos et autres à Epiphantos Acrocondylos (=Corcodilos); la deuxième (de juillet 1454), conservée seulement en traduction italienne, concerne la cession, de la part du despote byzantin, de certaines localités de Modon et de Coron à la République de Venise; et la troisième, portant la fausse date 1455 et énumérant des privilèges imaginaires accordés à Farantos Soupis et à son gendre Georges Ménayas, est un document faux, fabriqué, pour servir à Ménayas, selon l'assertion du possesseur du premier argyrobulle, Mathieu Rallis Mélikis, par un certain Nicolas Pagoméno. Rallis Mélikis, qui nous offre aussi des renseignements intéressants sur la situation confuse en Péloponnèse entre les campagnes turques (1458, 1460) et le début de la première guerre vénéto-turque (1463), conteste l'authenticité de ce document par des arguments valables et nous donne l'information importante qu', à son époque, il existait encore, à Modon et Coron, plus d'une centaine d'argyrobulles de Thomas (dont nous ne connaissons aujourd'hui que trois, auxquels viennent s'ajouter maintenant les trois autres présentés dans cette communication).